

Kostel sv. Maří Magdalény v Deštném v Orlických horách

Kostel sv. Michaela, archanděla v Králíkách

Varhany v naší diecézi (6)

Kostel sv. Michaela, archanděla v Králíkách a sv. Maří Magdalény v Deštném v Orlických horách

Za díly starých mistrů varhanářů se v dnešní kapitole s vynikajícím znalcem a interpretem profesorem Václavem Uhlířem vydáme do kraje pod Kralickým Sněžníkem. Právě tam se zrodila nejen tradice slavného kralického betlémářství, ale také varhanářství. Přesvědčíme se o tom v kostele svatého Michaela, archanděla (a také v městském muzeu). A potom ještě cestou kopírující česko-polskou hranici dojedeme do Deštného, do kostela svaté Maří Magdalény.

V úvodu nelze nezmínit, že v rodině kralického starosty se roku 1649 narodil pátý královéhradecký biskup Tobiáš Jan Becker. V roce 1695 založil kapli Panny Marie na Lysém vrchu (dnes Hora Matky Boží), později tam nechal vybudovat poutní areál. Hradec Králové má díky jemu biskupskou rezidenci na Velkém náměstí, biskupský kněžský seminář a kanovnické domy v sousedství katedrály Svatého Ducha.

Naše kroky ovšem vedly do zřejmě nejvýznamnější historické památky Králík, kterou je kostel sv. Michaela, archanděla. Jeho historie spadá do roku 1577, kdy byla v místě kostela postavena trojlodní renesanční Loretánská modlitebna s kaplí sv. Anny. Jako kostel kamenný je uváděn po přestavbě v roce 1610. Následně byl stižen několika ničivými požáry, v letech 1676, 1708 a 1767. Po posledním požáru byl do dnešní barokní podoby upraven v letech 1768–1778. Vnitřek kostela je v rokokovém stylu. Hlavní oltářní obraz Archanděl Michael v boji s ďáblem namaloval brněnský jezuita Raab.

„ Kolik stavitelů varhan se na zdejším kůru již vystřídalo?

První písemně doložený nástroj pocházel z roku 1704 a postavil jej Theodor Agadoni, s jehož jménem jsme se již setkali v souvislosti s nástrojem v Broumově. Tento nástroj ale vydržel pouhé čtyři roky, neboť, jak popisuje kronikář: *„Varhany 2. 10. 1708 při požáru shořely, jako všechno ostatní“*. Další nástroj se 20 rejstříky zde postavil v roce 1718 Jan Bohumír Hälbich, jeden ze zakladatelů zdejšího varhanářského řemesla. Dr. Jiří Sehnal se ve své publikaci zmiňuje o dalším nástroji, který zde postavil Kašpar Welzel starší (rovněž králický varhanář) v roce 1740. Nevím, odkud tuto informaci získal, ale jisté je, že v roce 1767 v kostele opět vše shořelo. Podle zjištění JUDr. Jiřího Fukse pochází stávající nástroj z roku 1799 a postavil jej další králický varhanář František Umlauf. Tento nástroj pak v roce 1859 opravil Ignác Welzel, poslední představitel králické dílny, a s drobnými úpravami se varhany dochovaly dodnes.

„ Proč se v Králíkách koncentrovalo tolik varhanářů?

Důvodem k existenci více varhanářských dílen na jednom místě byly vhodné podmínky pro provozování tohoto řemesla, zejména dostatek kvalitního dřeva. Podobná varhanářská centra můžeme sledovat například ve Vrchlabí nebo v Kutné Hoře. V Králíkách se varhanářské řemeslo udrželo přes 200 let a zakázek bylo mnohdy tolik, že si varhanáři často vypomáhali, aby takové množství práce vůbec

zvládli. Proto v kronikách často čteme, že varhany stavěl „králický varhanář“ a podobně se tak hovořilo o „králickém betlémáři“.

Zakladatelem zdejší varhanářské tradice byl rod Hälbigů, jehož činnost můžeme sledovat již od roku 1650. Jednalo se o tři generace varhanářů, z jejichž tvorby se dochovala řada unikátních nástrojů, o kterých se určitě ještě zmíníme. Dalším rozvětveným rodem byli Welzelové, kteří v Králíkách působili přes 160 let a často spolupracovali s Františkem Kazterem a později i s Františkem Umlaufem. Paralelně zde v 18. století pracovali i další významní varhanáři. Například Josef Streussel, který se do Králík přistěhoval ve 2. polovině 18. století z Uher. O něm jsme již hovořili u varhan v Hradci Králové. Streussel obratně využíval zdejší vynikající varhanářskou pověst a získal často velmi lukrativní zakázky (kromě Hradce Králové například v Kutné Hoře, Staré Boleslavi, Litomyšli, Letohradě, Lysé nad Labem, ale i v rodných Uhrách).

Králická varhanářská dílna je považována za jednu z nejvýznamnějších a nejproduktivnějších varhanářských dílen v Čechách a dodnes naše kůry zdobí velké množství jejich nástrojů, což svědčí o dobré kvalitě a trvanlivosti.

Dají se vystopovat nějaké charakteristické znaky králických varhanářů?

Po konstrukční a zvukové stránce nástroje nikterak nevybočují z barokních tradic. Větší rozdíly můžeme zaznamenat zejména v rozmístění jednotlivých strojů, kdy se u králické dílny často setkáváme s třídílným uspořádáním varhanních skříní (manuál – pedál – pozitiv v zábradlí kůru). Varhanní skříně jsou řešeny tak, aby nezakrývaly západní okno a často vyplňuji rohy kůru. Pro králickou dílnu je také typické zalomení rohů korunních říms a bohaté členění prospektové linie, zvýrazněné figurální výzdobou, případně dřevěnými sloupy.

V dispozici většiny králických nástrojů se pravidelně vyskytují některé charakteristické znaky. Je to hlavně četné zastoupení víceřadých alikvotních rejstříků, což dodává těmto nástrojům typicky jiskřivou barvu pléna. Na hlavním stroji většinou nalezneme kromě principálové řady a dřevěné flétny dvojici smykavých rejstříků (Viola di Gamba a Salicional), kovovou Quintadenu a diskantovou výchvěvnou Biffaru, kterou zde údajně zavedl Theodor Agadoni. Těch znaků bychom našli daleko víc, ale to by bylo na delší povídání.

Čím je nástroj v kostele sv. Michaela, archanděla v Králíkách zajímavý?

Nástroj má celkem 27 rejstříků a jedná se o největší dochovaný nástroj králické dílny v diecézi. Pozoruhodný je zejména rozsah manuálu, který sahá v diskantu až do tónu f3, což nebývalo v té době běžné a u žádného jiného královského nástroje jsem takový rozsah dosud nezaznamenal. František Umlauf se chtěl zřejmě pochlubit něčím reprezentativním, jakousi „vlajkovou lodí“ králické dílny. Pozoruhodný je mimo jiné počet osmistopých rejstříků na hlavním stroji (celkem šest) nebo plejáda sedmi smíšených alikvotních řad, které dodávají plénu nástroje obdivuhodný lesk. Bohužel, od poslední opravy již uplynulo 30 let a na celkovém stavu nástroje je to znát.

•

Klasicistní budova Městského muzea v Králíkách byla postavena v letech 1795 až 1796. Původně sloužila jako radnice, později se stala sídlem okresního soudu a berního úřadu a možná není bez zajímavosti, že k ní patřilo i vězení. Muzeum bylo v Králíkách založeno v roce 1907, jeho novodobá historie se píše od roku 1998, kdy vznikla také expozice věnovaná místnímu varhanářství.

Jak se do zdejšího muzea dostal tento unikátní nástroj?

Iniciátorem byl tehdejší ředitel muzea Ivo Pecháček, který zde zřídil expozici královské dílny a požádal mě, zda by bylo možné sem přenést nějaký nástroj, který by expozici oživil. Pátral jsem po diecézi a našel jsem téměř zapomenutý pozitiv, deponovaný v chrudimském

Knižní tipy

Nakladatelství Paulínky

Jungmannovo nám. 18, 110 00 Praha 1
t. 224 818 757, objednavky@paulinky.cz
www.paulinky.cz

Jacques Mourad – Guillem Amaury (ed.)

Mnich v zajetí islamistů

Poutavé svědectví otce Mourada, který prožil téměř pět měsíců v zajetí islamistů. Pravdivý životní příběh, ve kterém víra vítězí nad násilím, naděje nad nespravedlivostí a milosrdenství a odpuštění nad lidskou krutostí. *Brož., 215 s., 259 Kč*

Sally Readová

Zářivá temnota noci

Příběh autorky, dříve zapřisáhlé ateistky, je napsán poetickým jazykem, svou vlastní zkušenost setkání s Bohem autorka popisuje velmi výmluvně a přesvědčivě. Proměněna je i její zkušenost manželství a rodičovství během života v zahraničí. Intimně prožívá novou lásku k samotnému Kristu a přijímá víru, kterou předtím odmítala jako bigotní a tíživou. *Váz., 168 s., cena 279 Kč*

Knižní tipy

Nakladatelství Doron

Uhřice 76, 683 33 Nesovice
Tel.: 517 367 656, doron@doron.cz
www.doron.cz

Boží karty
Boží karty sklízí velký úspěch hlavně ve skupinkách křesťanské mládeže, ale lze je použít i při denní tiché chvíli nebo při duchovním doprovázení. Sada otázek pomáhá prohloubit vztah učednictví vůči Ježíši Kristu a upevnit se v hodnotách evangelia. *54 karet, cena: 129 Kč*

Konverzační karty POKEC
Konverzační karty POKEC jsou skvělou pomůckou pro navazování a pěstování skutečných vztahů. Kromě karetní hry obsahují sadu otázek „na tělo“, které nám umožní přejít od banálních frází k rozhovoru „o něčem“. *54 karet, cena: 129 Kč*

Manželské karty
Manželské karty jsou vynikající pomůckou k prohlubování manželského vztahu. Karty tedy slouží nejen jako nastavené zrcadlo, ale i jako sada podnětů, které pomohou prožívat manželský vztah intenzivněji. *53 karet, cena: 129 Kč*

arciděkanském kostele na boční oratoři. Byl ve velmi zubožením stavu a zcela nefunkční. Varhanář Ivan Červenka nástroj zprovoznil, převezl do Králík, a od té doby je zde tento renesanční unikát zakomponován do celé expozice a zároveň slouží jako hudební nástroj k veřejným produkcím.

Jedná se o jeden z nejstarších dochovaných nástrojů v hradecké diecézi. Pokud bychom brali letopočet 1676, vyrytý na korunní římse, za rok postavení, byl by to třetí nejstarší nástroj v diecézi. Není však vyloučeno, že tento pozitiv byl postaven o mnoho let dřív.

„Už několikrát zde padlo slovo „pozitiv“. Co to v souvislosti s varhanami znamená?

Pozitiv jako hudební nástroj vychází z latinského slova ponere, což znamená položit. Pozitivy se zpravidla někam postavily a většinou už se s nimi nehýbalo. Existovaly ještě přenosné portativy (z lat. portare = nosit), které unesl i jeden člověk. Některé menší pozitivy měly ale na bocích taková kovová oka, kam se vložila dřevěná kláda a čtyři statní muži mohli nástroj v případě potřeby přenášet, například při procesích. Pozitivy často pořizovala literátská bratrstva, která disponovala velkým jměním a pořizovala tyto nástroje k doprovodu zpěvu. To je pravděpodobně i případ chrudimského pozitivu, kde byli literáti velmi aktivní.

V době baroka se pak pozitiv stával součástí velkých varhan a býval často umísťován do zábradlí kůru jako vedlejší manuál. A jelikož varhaník měl většinou pozitiv za zády (seděl čelem k hlavní varhanní skříni), označovala se tato část varhan jako tak zvaný „zadní pozitiv“ (německy Rückpositiv).

„V jakém stavu se chrudimský pozitiv dochoval?

Jak již bylo řečeno, nástroj byl mnoho desetiletí deponován na boční oratoři vedle spousty dalších odložených součástí mobiliáře. Navíc byl silně poškozen necitlivým zásahem, který v roce 1884 provedl chrudimský varhanář Jan Macal. Ten vložil mezi postament a píšťalové pole podstavec s novou trakturou a v duchu ceciliánské reformy odstranil všechny kovové řady. Ponechal pouze tři dřevěné rejstříky – Copulu 8‘, Copulu 4‘ a Portunal 4‘. Z původního píšťalového materiálu se tak dochovala pouze část těchto píšťal a prospekt. Zachovala se také vzduchová soustava s ručním čerpáním vzduchu pomocí vytahovacího řemene. Kovové píšťaly (kromě prospektových) se musely zhotovit všechny nové.

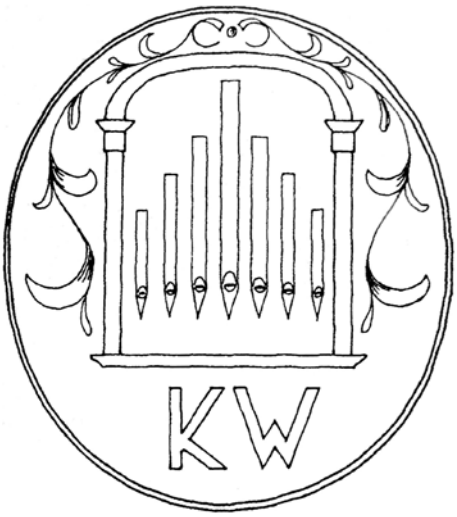
Nástroj má celkem šest rejstříků, kromě již zmíněných dřevěných řad ještě Principal 2‘, Octavu 1‘ a vysokou Quintu 2/3‘. Nástroj je velmi zvučný a věřím, že při vhodném umístění dokázal naplnit i velký prostor kostela.

Pozitiv je sestaven z jednoduchého postamentu a píšťalové skříně o třech polích, která je završena bohatě profilovanou korunní římsou, zdobenou zubořezem. Zcela ojedinělé jsou původní řezby v manýristickém slohu s místně užitým perlovcem. Nesmírná historická hodnota je umocněna původními zdobenými cínovými píšťalami v prospektu. Pozitiv byl do zdejšího muzea zapůjčen na dvacet let a právě letos tato doba vyprší.

Dřevem voní kostel sv. Maří Magdalény v Deštném, v srdci Orlických hor, kam jsme podél státní hranice dojeli z Králík. Zdejší kostel pochází z let 1723–1725 a je zajímavé, že jeho autorství bylo původně připisováno okruhu italského architekta Alliprandiho. Ovšem průzkum z konce minulého století přiřkl projekt a zčásti i realizaci deštenského kostela významnému českému architektovi italského původu Janu Blažeji Santinimu-Aichelovi.

„Cítíte se tady trochu jako doma, mám pravdu?

Je to tak. Mám k tomuto místu citový vztah a moc rád se sem vracím. Na Deštnou (jak říkáváme) jsem jezdil s rodiči a sestrami již od roku 1962 a trávili jsme

Pečeť varhanáře Kašpara Welzela, 1777

Hrací stůl varhan v kostele sv. Michaela, archanděla a pozitiv varhan v muzeu Králíkách

zde většinou celé prázdniny. A právě ve zdejším kostele jsem si jako malý kluk poprvé sáhnul na varhany. Když na to tak vzpomínám, určitě to hrálo nějakou roli při rozhodování o mé profesní dráze. Každou neděli jsme chodili do zdejšího kostela (tehdy ještě vyzdobeného prapory) na mši a mě velmi zaujal způsob hry místního varhaníka. Dodnes to mám „v uchu“: Mše začínala tradičně zazvoněním, poté varhaník šlápnul na spodní tón v pedálu, rozložil akord, prostřídal tóniku s dominantou, a na stejnou registraci pokračoval v doprovodu písně. Používal jen jednu barvu na celou mši, ale ten zvuk byla tak příjemný, že to vůbec nevadilo.

„Varhany se dochovaly v takřka původním stavu, to je ohromné štěstí, vy to připisujete chudobě ...

Není to samozřejmě pravidlo, ale zejména v horských oblastech, kde nebylo tolik pracovních příležitostí, bylo i méně peněz na přestavby a pořizování nových nástrojů. Moc se do nástrojů nezasahovalo. Proto se zejména v této lokalitě dochovala řada historických unikátů. Za všechny můžeme jmenovat například varhany v Rokytnici v Orlických horách, Orlickém Záhoří, Zdobnici, Kačerově, Liberku, Uhřínově, Skuhrově, Bystrém, Dobřanech, Olešnici atd. Moderních nástrojů bychom zde našli velmi málo.

Varhany v Deštném postavil králický varhanář František Katzer v roce 1763. Katzer pracoval nejprve s Kašparem Welzlem, se kterým například dokončoval dodnes funkční varhany na Loretě v Praze. Osamostatnil se, až když mu bylo 50 let. Přesto se proslavil několika zajímavými pracemi a jeho akční rádius byl na tehdejší dobu obdivuhodný. Postavil několik pozoruhodných opusů nejen v naší diecézi, ale i na Litoměřicku, na Moravě nebo v Polsku. Byla mu dokonce svěřena úprava slavných Starckových varhan v Praze u sv. Jakuba, kde v té době vládla mezi varhanáři jistě velká konkurence.

Nástroj v Deštném má v sobě zvláštní kouzlo. Nejen tím, že je po všech stránkách dochovaný v původním stavu a že na něm nenalezneme jedinou stopu po červotoči. Nástroj je pozoruhodný i po vizuální stránce. Bohatá řezbářská výzdoba i to, jak je citlivě zasazen do zdejšího dřevěného dvoupatrového kůru, z něj dělá skutečný klenot. Úžasná je i zvuková stránka a není divu, že se sem často sjíždějí současní restaurátoři, aby si poměřili píšťaly a pokusili se alespoň napodobit tento autentický barokní zvukový ideál. Nástroj má „pouhých“ dvanáct rejstříků, ale každý má lahodný zvuk, rejstříky lze různě kombinovat a hra na pléno se varhaníkovi ani posluchačům nikdy neomrzí. Pokud bych měl vybrat nejoblíbenější varhany, na které jsem v životě hrál, tyto by zcela určitě nechyběly.

Příště se s profesorem Václavem Uhlířem vydáme do farního kostela sv. Prokopa ve Vamberku a do děkanského kostela sv. Václava v Dobrušce.

Eva Zálešáková

www.hledamvarhanika.cz

Na uvedených stránkách lze skrze pár kliknutí získat spojení s varhaníkem pro nejrůznější typy akcí, například: koncerty, svatby, pohřby, slavnostní prohlídky, mše, křtiny, mnoho dalších.

V databázi jsou pouze kompetentní umělci, kteří splňují patřičnou úroveň profesionality a umění. Poptávka je naprosto nezávazná a všechno o tom, jak to funguje lze nalézt zde: **https://hledamvarhanika.cz/informace/**. Na stránkách jsou k dispozici též kompletní obchodní podmínky.

Varhaníci se také mohou zaregistrovat se na výše uvedeném webu. Získají tak přístup k dalším zajímavým možnostem nejen ve svém okolí.

S dotazy se obracejte na emailovou adresu: **info@hledamvarhanika.cz**, nebo skrze kontaktní formulář na **https://hledamvarhanika.cz/kontakt/**